

MEMÒRIA DE VERDAGUER, EN EL CINQUANTENARI DE LA SEVA MORT

TREBALL LLEGIT EN LA SESSIÓ PLENÀRIA DE L'INSTITUT
DEL DIA 13 DE DESEMBRE DE 1952

No em puc gloriar de cap record de Verdaguer vivent. Jo era un infant quan va morir. A casa meva — una casa on hi havia una marcada peresa per a la tensió extraordinària que la gran poesia exigeix — el seu nom era dit ara i adés amb la dolça familiaritat amb què el deien tots els catalans. Com el d'algú molt senzillament pròxim, lligat, si no amb els nostres interessos profunds, almenys amb certes habituds i amb certes complaences del cor. Dins el nostre clos domèstic, mossèn Cinto era, per la pura gràcia de Déu, l'autor d'uns determinats versos del meu mes de Maria; també el d'uns poemes grandiosos i remots que s'esmentaven amb orgull sense llegir-los gaire. Era un capellà que el meu pare, amb un respecte barrejat d'una tristesa per a mi enigmàtica, reportava haver distingit entre els altres capelians anònims d'un enterrament. Era un sacerdot que l'únic home amb sotana entrant de casa meva, el sant baró que fou mossèn Vicenç M. Triadó, rector dels Àngels, havia advertit anys enrera de com anava per un mal camí, aplicant-se imprudentment a certs ritus, de la quasi mecànica eficàcia dels quals l'havia volgut per testimoni i adepte.

En 1902, la festa onomàstica del meu pare fou intervinguda per una sorda commoció: aquella tarda duïen a enterrar mossèn Cinto. Barcelona en massa era a formar la comitiva, espectacularment, apassionadament. Vaig tenir, sense acabar de comprendre, la sensació d'una apoteosi que se substituïa inapel·lablement al perdó provisional o a l'apologia sempre renovada d'alguns actes que, sense ben bé culpa per part del poeta, havien tanmateix fet mal al país.

Vull dir que, com tants coetanis meus, quan de gran, per la lectura i la informació i la discussió he cercat el just valor en poesia i la veritat humana de Verdaguer, he hagut de comptar amb la presència viva dins meu d'un mossèn Cinto misteriós i entranyable des de la meva infància. Mai, doncs, la caritat no podria ja ésser estranya al meu judici; mai, però, tampoc la caritat no m'imposaria que renunciés per endavant a tot judici, sense fer-se vaga i desorientada, gosaria dir covarda, ella mateixa.

No em costa gens, dins aquest esperit, imaginar-me cinquanta anys enrera, un entre milers i milers de catalans, davant el cos compost i exposat

de Verdaguer. Jeia allí, no el que per a nosaltres físicament restava d'un home excepcional, sinó la suma de moltes unitats de vivència. En una calma absoluta, independent de les aparences del que en diem la bona mort, la bona mort que havia estat la seva: la pura calma visible també en difunts que una pietat primària no situaria entre els finats tan bonament. Aquí hi ha el misteri, dins el qual tot mort ens és tan esquerp. Aquella suma deu ésser concreta, vivent, resultat últim, de cara a l'eternitat; per als qui continuem a l'humà vessant, és abstracta, inquietant, inaferrable, a penosament, potser a dolorosament refer unitat per unitat. Jeia allí, commovedora despulla d'un que havia estat com nosaltres, inextricable nus de somnis, però genial en la seva qualitat humana, més foll per tant, més contradictori per tant; per a explicar-nos-el, no podíem tanmateix, no podem encara, sortir dels nostres somnis ni prescindir dels nostres mètodes.

Sacerdot-poeta, poeta-sacerdot, la seva pròpia vacil·lació quant a l'ordre relatiu dels elements de la síntesi que s'havia sentit cridat a realitzar, se'ns comunicava a nosaltres mateixos, temptats ara a saber-ne més que ell mateix. Si era gran, ¿des d'on havia estat gran? Si havia combatut, ¿de quina convicció havia tret el coratge? Si havia errat, ¿per on l'havia traït la seva feblesa? Si ens deixava un missatge poètic, ¿fins a quin punt la seva paraula s'havia desvinculat de la seva circumstància, l'havia transcendit com a home i duraria per ella mateixa, sempre fecunda en sentits i en possibilitats? I el poble que l'havia proclamat tan sobiranament seu, ¿com podia defugir de sentir-se co-responsable de les seves incoherències, quina part mereixia de la seva glòria?

Fa cinquanta anys que una sola d'aquestes preguntes formulada entre catalans amb un mínim de consciència del que són i del que aspiren a esdevenir, basta per a despertar un neguit, fins i tot per a desfermar una polèmica. Un neguit tan complex, una polèmica tan poc confortant, que rarament per una banda o altra es deixa de recórrer una vegada més a la solució còmoda, la que per més piadosa sembla arreglar-ho tot: Verdaguer era una ànima simple, el seu geni poètic i el seu zel de caritat anaren més enllà... ¿Més enllà de què, del que ell mateix va saber o del que ni ell mateix no podia saber o no era dotat per a saber? No haurem fet sinó enretirar una mica el punt de l'intolerable neguit. Ans aquest neguit ens creix si uns duen la idea de la simplicitat fins a implicar-la incautament amb la de la santedat, i d'altres l'emboniqueixen fins a fer de tot un sacerdot i de tot un creador de poesia una mena de càndid pueril, sense ni el consol per a nosaltres d'una més alta saviesa en les seves il·luminacions. No, entre les beatituds foren incloses la pobresa en esperit i la netedat de cor, no precisament la simplicitat; en els sants, el que ens torba i ens colpeix en meravella és una magna victòria sobre la diversitat de l'ànima i de les coses, una sobrenatural unificació de l'àni-

ma en l'amor i en la coneixença, no una simplicitat a l'altura dels nostres pobres conceptes.

Demagògic, comptat i debatut, aquest recurs a una simplicitat que ho aclariria tot; més o menys ingènuament demagògic. Cal adonar-se que, emprant-lo, ni Verdaguer queda canonitzat, ni l'estrany infant, per a no dir la mena de babau, que se'n dibuixa, no compensa els grans valors de la nostra Renaixença que per contracop són disminuïts si no tirats per terra. Sortosament, alguns homes de més pura passió intel·lectual, per als quals una vida no val la pena d'ésser coneguda sense examen, no han temut de comprometre's ni que fos per un bosc de diversitat i de contradiccions, i s'han proposat d'aferrar el problema de l'existència de Verdaguer, el problema que potser ell mateix, en el seu confús, però autèntic fervor cristià, no es va posar mai teòricament. L'ànima, per a ells, ha interessat més que la psicologia, la vida profunda més que les anècdotes i que els discursos externs. El trist escàndol de què el sacerdot-poeta en un període del seu pas per la terra fou centre, i no pas passiu, des d'aquest punt de vista i segons aquesta intenció ja no danya: el que hi hagué i es mogué entorn d'ell resta explicable a part d'ell i només reviu per sentiments i per prejudicis que en rigor es malfien de tota crítica. Aquest ha estat el guany positiu fet durant els anys que han seguit la mort de Verdaguer; més exactament, a partir de la data — 1930 — en què el P. Miquel d'Esplugues plantejà el problema amb admirable encert de mètode, és a dir bé, ressenyant senzillament què fou i com actuà en tant que sacerdot aquell home que no volgué ésser mai res fora de l'Església ni fora del sacerdoci, tot i que «*s'havia trobat, mig d'esma, sacerdot*». La frase — sort que ha estat dita per un teòleg — és terriblement vàlida, en el que té de precisa no pas més que en el que té de vaga; l'ús d'ella pot fàcilment dur a l'abús de ficar-se en regions de l'ànima reservades a Déu — per sant respecte o per la pura insuficiència de tota anàlisi tècnica, com es vulgui —. Més recentment un altre estudiós, equipat així mateix amb el saber de principi i amb la personal experiència del que és la dignitat sacerdotal — tant de poder i tanta de glòria operant a través de tanta feblesa! —, mossèn Joan Bonet i Baltà, ha establert, al meu entendre definitivament, una continuïtat heroica en el programa i en els fets de vida de Verdaguer: els seus errors naixeren d'un zel mal vigilat, poc lúcid, en la pràctica del ministeri, no de cap reprimida recança d'exercir-lo, no de cap revolta ni desviació en el fonamental concepte.

No m'escauria de precisar quina part crec jo que m'ha d'ésser reconeguda en la fixació del que en podríem dir l'esquema existencial de Verdaguer, cas no típic, sinó singular entre tots, del sacerdot que es lliura, responent a una íntima necessitat inefable, a escriure i escriure versos, gairebé, per la constància, professionalment. Cap d'aquells salts bruscs, a tot risc, d'estadi a estadi, que ens presenta la noció kierkegaardiana,

si no de l'existència, almenys de certes existències extraordinàries: en la vida de Verdaguer descobrim sense gaire esforç un propòsit de construcció, sí, però dut endavant també *mig d'esma*, amb molta part de dolça, d'inconscient habitud, amb molt del que pascalianament classificaríem com a més aviat automàtic. Assistim, en contemplar la seva crisi, la seva tempesta, el seu desordre — no ens barallarem pel mot — a un autèntic drama de la consciència humana, que només com a tal drama ja seria grandios i imposaria respecte; però es juga en un home, i repercuteix en tota una societat des d'un home, que ningú no pretendrà dotat d'una consciència gaire vigilant ni penetrant. En ell, pensament i cor s'enganyaven i s'excitaven mútuament, en actes poc diferenciables. El que té de patètic la seva lluita, és la desproporció entre el que hi sacrificà, i el valor, fins on sabem, de l'objecte. Tot el que aquell home sembla guanyar de cara als mereixements de la lleialtat envers si mateix i envers la pròpia consciència, es perd tristament de cara a la col·lectivitat i al sacrifici de servei que sacerdotalment li devia; és a dir, es malmet per l'escàndol. No podríem inventar una contradicció més punyent. I és que en la profunda estructura humana de Verdaguer hi ha alguna cosa que, tot i que se'ns en revela com la clau, tanmateix fa angúnia i s'escapa. M'atreviria a formular-ho paradoxalment, per bé que m'inclino més a sospitar, insondable, la paradoxa, en els misteris mateixos de la Gràcia. Fa, doncs, tot l'efecte que aquella ànima cristiana tan indiscutiblement insigne, va anar a les seves proves armada en grau més eminent de les virtuts teològals que de les cardinals. D'on que se sostingui tan poc la impressió primera de santedat que fa Verdaguer; que només en la vaguetat de la simpatia popular sigui acceptable un sant en qui fallen la prudència i l'obediència. Insistent en la paradoxa i recordant una anècdota cèlebre, estic segur que mossèn Cinto hauria tret sense escarafalls les brutes sabates a sant Francesc de Sales; dubto, però, que en un determinat moment hagués cedit les seves obsessions a un advertiment d'ell, si l'hagués tingut com a bisbe.

Tot això, repeteixo, ho vull creure precisat i ben establert de moment i potser per a sempre: una veritat més cenyida, o més nua, no ha fet cap mal de fons a la figura humana de Verdaguer com a sacerdot, i, repartint més equitativament la bona fe tant com la culpa entre els actors del drama, se'ns han estalviat figures i jerarquies que també ens són precioses. És desitjable que les recerques i els estudis atenguin des d'ara més ardidament l'altre aspecte, sense crua llum sobre el qual la sensació de cosa provisòria en el primer acord tanmateix s'obstina: el costat poètic de Verdaguer. L'únic que realment importa, diran alguns. No: la valoració isoladament estètica d'una obra que ja per la seva manifesta desigualtat apareix en part fallida, ni és possible ni seria digna del tresor que estimem en la part supremament ben realitzada. Ni hi hauria ma-

nera segura de fer el destriament. Preveig que un obstinat rigor per aquesta banda no sols satisfarà una noble curiositat intel·lectual: ens afirmarà en allò que posseïm, fent-nos saber què és que realment posseïm. Sacerdot-poeta, poeta-sacerdot: ¿per quin ordre ens hem de decidir en la síntesi? És la precisió quant als mètodes i operacions de Verdaguer en poesia, quant al grau i a la qualitat de l'interès que per a ell, conscientment o inconscientment, tingué la poesia, quant a la seva capacitat o incapacitat de pensar en altres formes que les poètiques, que acabarà d'aclarir-nos-ho tot: l'obra mateixa i, per contraprova, l'inseparable costat sacerdotal de la persona del poeta. ¿No s'haurà potser de concloure que el nus del múltiple conflicte verdaguerià estigué justament en això, tan comú: que el poeta no aconseguí del tot, per la sola retòrica, defensar la seva vida, que volia lliurada a Déu, contra la poesia mateixa i la seva enganyosa grandesa? Com l'aigua certes terres baixes, la poesia sollicita, inunda i penetra de per tots costats la nostra vida; s'hi filtra i la corrompia, sense el drenatge i els canals del poema. El poema, com a forma realitzada, és la defensa de la nostra vida contra la poesia. Fins aquí és obvi. Però ¿no resta el perill de la intoxicació del mateix poeta pel poema fet, és a dir, per la poesia de què semblava alliberat, i que es posi llavors a imitar-lo en les formes vitals? No vull afluïdir massa, tot i que és matèria greu per a una existència de creient, a aquell delit de tenir admiradors, a aquell goig de la corona i de l'èxit, amb una tan amarga ironia assenyalats per Pascal: «...i els qui ho llegeixen volen tenir la glòria d'haver-ho llegit; i jo que escric això, tinc potser aquestes ganes; ¡ potser els qui ho llegiran...» Costa de creure que Verdaguer, tan afanyós d'«omplir de Déu la seva ànima i el seu cor», no sentís més d'una vegada amb tristesa el lloc que hi tenia pres la glòria segons el segle. Més subtil degué ésser el dany que li feia, donat el seu sentit, tan arreladament popular, de la poesia, del ministeri sacerdotal i de la mateixa religió, aquella indecisa i deliciosa manera seva de flotar entre imatges que per elles soles li parlaven en plenitud, i conceptes que no aferrava bé amb el seu intel·lecte.

És per aquí que els seus pintorescos diables el temptaren més porfidiosament, que acabaren convertint, durant un terrible període, el sacerdot en la caricatura del poeta i el poeta en una disminució del sacerdot. Perquè ¿no lliscà i relliscà en la il·lusió d'anar *amb versos* — i em guardo de dir que *pels versos* — cap a la santedat, oblidant que en tot cas són els sants que inscriuen ocasionals poemes dins el quadre previ de llur santedat?

Fent una volta, he tornat al punt de l'intolerable neguit. No estudio encara; invito i m'invito al discret però tenaç estudi que ens devem. Tant de bo dintre mig segle unes conclusions humanament satisfactòries sobre aquest aspecte facin més tranquil·la una commemoració, i ja per a dir-ho així invisible el cadàver d'un dels homes més representatius de la

nostra terra; aquesta «immòbil figura sense verb» que encara no podem fer fora de la nostra imaginació: sempre allí present, retraient-nos el pobre gran germà exhaust de combat i invicte de consciència, com ara fa cinquanta anys.

CARLES RIBA

Membre de la Secció Filològica